

Mokslininkų rengimas doktorantūroje

Prof. Raimundas Kirvaitis

Tikras universitetas – mokslo ir studijų universitetas – universitetas su magistrantūra ir doktorantūra.

Magistrantūros teisę jau išsikovojo geriausios

Vokietijos ir kai kurių kitų Europos šalių kolegijos.

Todėl tikro universiteto ir kolegijos skiriamasis požymis – doktorantūra.

Universitetas be doktorantūros išnyks,

– nes nebus kas pakeičia senstančius dėstytojus,

– nes bus nepatrauklus patiems geriausiems bakalaurams, stojantiesiems į magistrantūrą.

Mitai ir teisybė, kad pasaulyje yra šitaip

Teigimas, kad yra tik taip, – dažnai nepakankamo išsilavinimo rezultatas, žmogus pabuvo viename užsienio universitete ir jau įsivaizduoja, kad viską žino apie studijas užsienyje.

Mitai:

- *Vakaruose yra vienas universitetas milijonui gyventojų, tad Lietuvoje pakaktų trijų universitetų (Danijoje su 5,3 mln. gyventojų 9 universitetai ir 12 akademijų)*
- *Lietuvos universitetuose studijų kokybė žema;*
- *kuo didesnis universitetas, tuo aukštesnė jame studijų kokybė;*
- *kokybė pagerės privatizavus universitetus (kas rengs inžinierius, fundamentinių mokslų atstovus, medikus ir biomedikus?)*

Pasaulyje yra tikrai:

- Europos Sąjunga deklaruoja tvirtą nusistatymą didinti doktorantų skaičių; tik mokslininkų, ne vien universitetuose, bet ir versle, skaičiaus didinimas suteiks ES konkurencingumą tarp pirmaujančių pasaulio valstybių;*
- JAV deklaruoja nusistatymą didinti išlaidas švietimui ir mokslui net ekonominės krizės metu, nes tai ir yra tikriausias kelias išeiti iš krizės.*

*Pasaulyje nėra tik taip arba kitaip,
pasaulyje yra visko.*

Lietuva, nuolat deklaruojanti, jog siekia įgyvendinti Vakarų rekomendacijas, šiais metais kardinaliai mažina doktorantų skaičių – šių metų priėmimą finansuoja 43 proc. apimtyje nuo jau sumažinto praėjusių metų priėmimo.

Pasekmės:

- katastrofiškai naikinama galimybė pakeisti pensinio amžiaus sulaukusius dėstytojus jaunais mokslininkais;*
- kai kuriose mokslo kryptyse universitetinės studijos aplamai išnyks, dažnai tai bus pačios reikalingiausios valstybei studijų kryptys.*

Doktorantūros nuostatai

ŠMM sudaryta komisija parengė doktorantūros studijų tobulinimo koncepciją

Komisiją sudarė patirtį vykdant doktorantūros studijas turintys asmenys, išsamiausiai kada nors rengtos studijos apie doktorantūrą Lietuvoje autoriai, juristai ir ŠMM atstovai.

Doktorantūros nuostatai

Komisija įtemptai dirbo kelis mėnesius ir parengė Doktorantūros studijų tobulinimo koncepciją“ (pirminis šio dokumento pavadinimas buvo „Doktorantūros atnaujinimo kryptys“).

Pagrindinė komisijos darbo nuostata buvo – doktorantūros evoliucija, bet ne revoliucija: ne viską sugriauti, o po to statyti naują šviesų rūmą, bet kardinaliai tobulinti esamą, panaudojant didelę sukauptą patirtį.

LMT nuostatų variantai

Dar nebaigus darbo ŠMM komisijai, komisiją doktorantūros nuostatams rengti sudarė LMT.

Praktiškai LMT atsiribojo nuo ŠMM komisijos darbo rezultatų. Komisijoje dirbo neturintys didelės praktinės doktorantūros studijų organizavimo ir vykdymo patirties asmenys.

Tai atspindėjo jos darbo rezultatas – pirmasis doktorantūros nuostatų variantas, numatęs sugriauti visa, kas iki tol buvo.

Šis nuostatų variantas numatė tokius reikalavimus doktorantūros proceso dalyviams, kuriuos tenkinti galėjo tik vienas Lietuvos universitetas ir tik fizikos ir chemijos kryptyse, geriausiu atveju dar vienas universitetas chemijos kryptyje.

Tai reiškė visišką doktorantūros Lietuvoje sugriovimą.

Nesenai tokią veiklą apibūdino prof. Povilas Gylys: „pigiausi valstybės griovėjai yra politiniai robotai, kurie veikia iš įsitikinimo, kad daro „šventą darbą“.

*Aktyviai įsikišus LURK ir palaikant ŠMM
pradėjo LURK MK derybos su LMT,
kurių pasėkoje atsirado šiek tiek kompromisiniai
antras, ir trečias „Doktorantūros nuostatų“ projektai,
paskutinis datuotas 03.20 (beje, LMT tinklapyje ir
šiandien kaba tik 01.25 variantas).*

Jei pirmajame LMT nuostatų variante buvo suformuluoti praktiškai neįvykdomi reikalavimai 11 universiteto mokslininkų, teikiamų siekiant doktorantūros teisės, tai kompromisiniame variante atsirado neįvardyti reikalavimai 9 aukšto tarptautinio lygio mokslininkams, kurie paskutiniame variante tapo tiesiog 9 mokslininkais su tais pačiais neįvardytais reikalavimais.

Pats svarbiausias paskutinio doktorantūros nuostatų varianto trūkumas – neapibrėžti reikalavimai, kuriuos reikia įvykdyti, siekiant doktorantūros teisės.

Taip pat nevykusi nuostata, kad užsienio mokslininkas gali dalyvauti Lietuvos universiteto sudaromame doktorantūros komitete tik kartu su savo universitetu, o ne kaip asmuo.

Būtų keista situacija, kai Lietuvos ŠMM suteiktų doktorantūros teisę konkrečioje mokslo kryptyje pasaulinio lygio užsienio universitetui.

Situacija dar keistesnė, kai bent keli LMT nariai sakosi svarstant nuostatus supratę, kad iškilūs Lietuvos ir užsienio mokslininkai gali dalyvauti Lietuvos universiteto doktorantūros komitete kaip įskaitiniai asmenys, nurodomi siekiant doktorantūros teisės.

LURK pasiūlė gana paprastą išeitį šioje situacijoje, pasiremiant ŠMM ministro 2010 m. balandžio 12 d. įsakymu.

Lietuvos universitetų rektorių konferencija siūlo taisyti 2010 m. kovo 20 d. Doktorantūros nuostatų projekto 11 punktą, išbraukiant žodžius „dirbančių doktorantūros teisę įgijusioje(-se) institucijoje(-se)“ ir vietoje jų įrašant tekstą iš 2010 04 12 ministro įsakymo: „iki 2013 m. sausio 1 d. tenkinančių LMT nustatytus reikalavimus vyresniajam mokslo darbuotojui per paskutinius penkerius metus, o po 2013 m. sausio 1 d. tenkinančių LMT nustatytus reikalavimus vyresniojo mokslo darbuotojo pareigoms užimti“.

Tuomet šis pakeistas Doktorantūros nuostatų 11 punktą atrodytų taip:

11. Doktorantūros komitetas susideda iš ne mažiau kaip 9 mokslininkų, iki 2013 m. sausio 1 d. tenkinančių LMT nustatytus reikalavimus vyresniajam mokslo darbuotojui per penkerius metus, o po 2013 m. sausio 1 d. tenkinančių LMT nustatytus reikalavimus vyresniojo mokslo darbuotojo pareigoms užimti. Jei doktorantūros teisę įgijo universitetas su kitais Lietuvos ir (ar) užsienio universitetais ir (ar) mokslinių tyrimų institutais, doktorantūros komitete turi būti atstovų iš visų doktorantūros teisę įgijusių institucijų. Mokslininkas gali būti ne daugiau kaip dviejų doktorantūros komitetų narys.

Šis nedidelis pakeitimas labai svarbus, nes jis:

- panaikina neapibrėžtumą nuostatų projekte, kai reikalavimai institucijai, siekiančiai doktorantūros teisės, ir doktorantūros procese dalyvaujantiems asmenims nenustatyti;*
- neužkerta galimybės dalyvauti doktorantūros komitete iškiliam užsienio ar mūsų šalies mokslininkui ne tik kartu su savo universitetu (galimybei dalyvauti doktorantūros komitete mokslininkui kaip asmeniui pritaria ir daug LMT narių);*
- siūlomas keitimas gerai derintųsi su 2010 m. balandžio 12 d. ŠMM Ministro įsakymu Nr. V-503, numatančiu tuos pačius, kaip šiuo raštu siūlomus reikalavimus doktorantūros proceso dalyviams, ir pereinamąjį laikotarpį prie griežtesnių reikalavimų;*

Reikia pastebėti, kad šis taisymas iš esmės pagerintų Doktorantūros nuostatus, nors ir nepašalintų visų jų trūkumų.

Prie svarbiausių dar liekančių trūkumų priskirtini:

- labai besiskiriantys reikalavimai HS ir FBT mokslų srityse;*
- vienodi reikalavimai F, B ir T srityse (visi sutinka, kad negalima taikyti tų pačių reikalavimų ir rodiklių fundamentaliųjų ir taikomųjų mokslų atstovams, tačiau toliau abstraktaus pritarimo niekas nepajuda);*
- vienodi reikalavimai H ir S srityse;*
- kategoriškas nesutikimas numatyti apeliacijos teisę į tarptautines institucijas, kai LMT nerekomenduoja ŠMM suteikti doktorantūros teisę.*

Doktorantūros nuostatuose ne tik trūkumai

- *doktorantūros teisę reikia suteikti tik pasiekusiems nustatytą lygį, tai yra, vykdantiems tam tikrus aiškiai suformuluotus reikalavimus;*
- *doktorantūros kokybę reikia kontroliuoti su galimybe atimti doktorantūros teisę iki tam tikrų sąlygų įvykdymo.*

Doktorantūros finansavimas

Ar ne per didelė nustatyta doktorantūros kaina 29 tūkst, Lt/metus praktiškai visose mokslų srityse?

Ši kaina nustatyta pernai. Iki praėjusių metų valstybė finansavo tik dalį doktorantūros studijų išlaidų, kitą dalį universitetai finansavo patys.

Nuo praėjusių metų nustatyta reali doktorantūros studijų kaina, tačiau...

Per šių metų priėmimą į doktorantūrą Lietuvos universitetuose bus finansuojama tik 43 proc. vietų nuo per pernykščio priėmimo.

Akivaizdu, kad kiekviena doktorantūros vieta įgyja aukso vertę.

Tad kaipgi šios vietos bus paskirstytos ar jau paskirstytos tarp Lietuvos universitetų?

Neoficialiomis žiniomis 80 proc. lemia universiteto mokslo produkcijos vertinimas, 20 proc. – turėtos doktorantūros efektyvumas.

Sistema pakankamai logiška, bet kaipgi buvo vertinama universitetų mokslo produkcija?

2006 04 12 Ministro įsakymu buvo patvirtinta mokslo ir studijų institucijų mokslinės produkcijos formaliojo vertinimo metodika.

Ji kažkiek keista 2006, 2007 ir 2008 metais, tačiau visuomet FBT mokslų vertinimo viršūnėje buvo straipsniai žurnaluose, referuojamuose ISI Web of Science duomenų bazėse.

2009 m. birželio 29 d. patvirtinta nauja metodika, pagal kurią šie iki šiol aukščiausiai vertinti straipsniai tampa niekiniais, jei žurnalo citavimo indeksas neviršija nustatomos šia metodika reikšmės.

Ir ši 2009 m. viduryje paskelbta metodika taikyta vertinant 2008 m. mokslo produkciją.

O tai reiškė, kad universitetas, inicijavęs šią naują metodiką, beje, ir kūręs visas iki tol taikytas metodikas, už 2008 m. mokslo produkciją gavo keliais milijonais daugiau kitų universitetų sąskaita.

Maža to, pagal šią metodiką gauti rezultatai lemia finansavimą ne tik 2010 m., bet ir dar bent du ateinančius metus, pagal šiuos rezultatus jau skirtos magistrantūros vietos ir skiriamos doktorantūros vietos.

Kiekvienas teismas pripažintų neskaidriomis ir negaliojančiomis pinigų dalybas pritaikius naujai sukurtas taisykles atgaline tvarka.

Problemą iliustravau tik FBT pavyzdžiu, tačiau ne menkesnės problemos egzistuoja ir vertinant HS mokslus.

Problemos

Priimančių Lietuvos mokslo, o tai reiškia ir Lietuvos ateitį, lemiančius sprendimus nekompetencija ir nenoras išklausyti kitų nuomonę.

Supriešinimas universitetų, supriešinimas skirtingų mokslo sričių atstovų, supriešinimas senų ir jaunų.

Eskalavimas nuomonės, kad Lietuvos mokslas prastas ar net bejėgis, kad Lietuvos universitetai prasti, kad studijos Lietuvoje prastos, ir to rezultatas – gabiausio jaunimo išvaymas iš Lietuvos.

Trukdymas mokslininkams dirbti savo darbą.

Siūlymai:

Priimant kardinalius Lietuvos mokslui sprendimus, konsultuotis su mokslo visuomene, o ne imituoti konsultacijas

(gerai įvaldytos imitacijos technikos: tartis, tačiau nieko nekeisti;

keisti trečiaeilius, bet ne svarbiausius dalykus;

kviesti pasitarimus su ne tik vieną pusę palaikančiais pranešėjais, bet ir su iš anksto įrašytais parinktais diskusijų dalyviais;

apeliacijos į laiko limitus;

nekreipti dėmesio ar net pamesti teiktus siūlymus, o po to sakyti: o kur jūs buvote anksčiau, ir taip toliau ir taip toliau).

Siūlymai:

Priimtos taisyklės turi būti žinomos iš anksto, kad būtų laiko pasiruošti jų galiojimui.

Jokiu būdu negalima įvedinėti taisyklių, veikiančių atgaline data.

Siūlymai:

Mokslo vertinimas neturi trukdyti dirbti, o tai reiškia:

- *atsisakyti kasmetinio universitetų mokslo ir meno produkcijos vertinimo (tai jau daroma);*
- *atsisakyti dirbtinai siekiamų ir dirbtinai įvykdomų maksimalistinių rodiklių,*
- *siekti sąžiningo, o ne lobistinio vertinimo – vienas iš būdų tai pasiekti – vertintojų rotacija, galimybė vertinimo procese dalyvauti vertinamiesiems.*

Reikia pripažinti, kad naujai sudaryta mokslo produkcijos vertinimo komisija kviečia diskutuoti, siūlyti variantus.

Deja, iki šiol buvo praktika, kad į teikiamus siūlymus niekas neatsižvelgdavo.

Siekiant tikros, o ne paradinės demokratijos, reikia atkurti tikrąją Lietuvos mokslo tarybą, renkama Lietuvos mokslininkų ir juos atstovaujančią, o ne skiriamą mokslo valdininkų ir politikų.

Taip bus, jei LMT vėl bus šimtas ir daugiau renkamų narių, tarp kurių galės vykti tikra diskusija mokslui aktualiais klausimais, o ne jos imitacija.

Dabartinė LMT galėtų išlikti kaip Lietuvos mokslo fondas, administruojantis Lietuvos mokslo finansavimą.

Ačiū už dėmesį.